

A NÉPMŰVELÉSI INTÉZET GENEZISE

NAGY IMRE 1953-AS KORMÁNYHATÁROZATA UTÁN

A közel ötvenéves szakmai pályafutásom idején a felnőttoktatás, közművelődés többféle változatát volt alkalmam nyomon követni, hol madártávlatból, hol úgy, hogy magam is részt vettem benne. Hogy a sokirányú és gazdag tapasztalatból most egy korai és viszonylag rövid időszakot választottam ki, annak magyarázata az, hogy az ötvenes évek második felének népművelése, amely sok tekintetben eltér az előzőtől, kevésbé ismeretes, és a bemutatott minisztériumi részleget a Népművészeti Intézet 1957-ben kibővült hatóköre előzményeként lehet tekinteni.

A módszertani központ megalapításának körülményei és rendeltetése

Az 1953-as Nagy Imre-féle júniusi kormányprogram a népművelésben is jelentős változásokat hozott. A népi írók bal szárnyához tartozó Darvas József személyében, aki a szocialista nevelés mérsékeltbb irányzatát képviselte, új miniszter került a minisztérium élére. Lezajlott az „olvasóköri vita”, amely megkérdőjelezte az olvasókörök felszámolását, a voluntarista törekvések helyett nagyobb hangsúlyt kapott a művelődési igények kielégítése, és megkérdőjeleződött a kultúragitáció mindenhatósága. Manipulatív jelleggel ugyan, megalakult a Hazafias Népfront, amely azonban mégiscsak tágabb mozgásteret tett lehetővé, nagyobb súlyt kapott a TIT a népművelésben, ismeretterjesztésben.

Ebben a mozgalmasabb és sok tekintetben engedékenyebb légkörben alakult meg a Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztályának Módszertani Osztálya a minisztérium józanabbul gondolkodó vezetőinek kezdeményezésére, elsősorban Jánosi Ferenc miniszterhelyettes javaslatára (1957-ben, mint „ellenforradalmárt” letartóztatták). A döntés arra a felismerésre épült, hogy a népművelés a korábbi gyakorlattól eltérően, nem egy mechanikus, adminisztratív folyamat, hanem olyan kitartó és szakszerűséget igénylő nevelőmunka, pedagógiai tevékenység, ahol a célokat csak a megfelelő módszerekkel, eljárásokkal, ma úgy mondanánk, „megközelítésekkel” lehet elérni. A kis létszámú osztály főképpen tanárokból, tanítókból állt, akik szívügyüknek tekintették a nép kulturális felemelését, élén Mikó Zoltánnal, aki az 1956. október 28-án megalakult minisztériumi Forradalmi Bizottság tagja lett. (Nem dicsérték meg érte.) Státuszát tekintve meglehetősen önállóan tevékenykedett, a Pártközpont keze nem ért el ideig, különösen, ahogy 56 felé haladtunk (Petőfi kör, Irodalmi Újság, Déry Tibor „Kucsera” cikke, stb.)

A tevékenységünk tartalma, módszerei és szervezése

Az osztály önmaga vállalt kompetenciája a népművelés, a „non-formális” oktatás széles körét ölelte fel, így kiterjedt az ismeretterjesztésre, a társas művelődésre, azaz a klubéletre (olvasókörökre), az üzemi népművelésre, amely egyenlő volt a szakképzéssel, az amatőr művészeti csoportok belső nevelő munkájára, sőt az olvasóvá nevelés módszertani segítése által a könyvtári munkára is. Érdeklődésünk központjában a művelődési otthonok álltak, tekintettel arra, hogy az egyesületek meg-

szüntetésével egyidejűleg kezdetét vette a „művelődési otthon mozgalom”, és százával létesültek valóban társadalmi munkával felépült kultúrházak, művelődési otthonok, amelyeknek újonnan kinevezett vezetőik segítségére vártak. Másfelől a legitim művelődési közösségek felszámolása után a művelődési házak adtak keretet a helyi, spontán, önszervező aktivitásoknak (talán éppen úgy, mint most), így kézenfekvő volt az ott dolgozó népművelők szakmai felkészítése új feladataik ellátására (ld. kulturális menedzsment).

Az elvek, módszerek, útmutatások megalkotásában fő módszerünk a jó példák, előre mutató kezdeményezések (ld. „good practice”) bemutatása, elterjesztése volt. Ez úgy történt, hogy minden témakörben igyekeztünk fellelni a jó tapasztalatokat, kezdeményezéseket. Nem elégedtünk meg azonban ennyivel, hanem a helyszíneket többször is meglátogattuk, az aktivitásokat igyekeztünk továbbfejleszteni, meg innovatívvá tenni. Törekedtünk arra is, hogy a kezdeményezéseket folyamatukban, fejlődésükben tárjuk fel, az ötlettől a megvalósításig, az adott társadalmi, kulturális környezetben. Így mutattuk be, többek között a berettyóújfalusi könyvtár munkáját, a mezőtúri méhészkört, a nemesbikki művelődési otthon tervező munkáját, a csákvári kultúrház életét, az apafai mezőgazdasági szakkört, valamint egy városi művelődési házat, egy rádióskört és még sok minden más. Törekedtünk az objektivitásra, a jelenségek konkrét elemzésére, a következtetések levonására. Óvakodtunk a kiakaratlanul, reklámozástól, a szubjektív elfogultságtól.

A legnehezebb feladatot a tapasztalatok megírása jelentette, mert a jó gyakorlati szakembereknek legtöbbször nem volt idejük az írásra, keservesen elért eredményeik elvonatkoztatott rögzítésére, bár erre is volt példa. A külső szemlélő pedig nem volt mindig képes elfogulatlanul beleélni magát a számára idegen szituációkba, ráadásul nem is volt beavatott szakértője a felnőttoktatásnak, népművelésnek, különösen nem a műhelymunka erejéig. Szakíró csoportunk azonban mégiscsak volt, közülük hadd emeljem ki Vihar Béla költőt, újságíró, aki mint tanár, korábban felnőtteket is tanított. Mi magunk csak konkrét módszertani munkával foglalkoztunk (a tapasztalatok feltárása, elemzése, összegezése), kiadványokat nem írtunk.

Szakmai, tanácsadói tevékenységünk másik módja volt, a számunkra fontosnak tartott kérdések összegező monografikus feldolgozása, leírása. Ezt úgy oldottuk meg, hogy felkértük a téma általunk ismert egy-egy kiváló szakemberét, hogy írjon egy kiadványt a problémáról, miután megbeszéltük vele, hogy mi a szándékunk, kiknek akarunk szólni, és rendelkezésére bocsátottuk a vonatkozó dokumentumokat, korábbi tapasztalatokat. Így kértük fel Révész Zsuzsát, hogy írjon száz játékot az ifjúsági klubok számára, Szegedi Emilt, hogy készítsen útmutatót a fotószakköröknek, Gábor Bélát pedig, hogy állítson össze egy esztétikai nevelési és gyakorlati szempontból egyaránt jól használható színes, képes kiadványt a művelődési otthonok berendezéséről, felszereléséről, amelyre igen nagy volt az igény.

Ebben a műfajban legsikerültebb vállalkozásunk Péterffy Ida zenetanárnő könyvecskéje volt, „*Zenetörténeti előadások a kultúrotthonokban*” címmel, amely igen gazdag témajavaslatokkal és módszertani tanácsadással, pedagógiai útmutatásokkal segítette a zenei nevelést. Csak néhány alcím a „bossúrából”: az előadások témája kezdőfokon, szórakoztatás és hangulatkeltés, a zene nevelő ereje, a zene, mint a megismerés eszköze, a belső fegyelem és figyelem kialakítása, stb. A kiadvány igen jó visszhangra talált a művelődési ház igazgatók és a zenei neveléssel foglalkozó pedagógusok körében. Igaz ez a békéstarhosi zeneiskola és a Kodály kultusz fénykorában volt. Hasonló, felnőttoktatási jellegű módszertani kiadvány a zenei nevelésről – tudomásom szerint – azóta sem jelent meg.

A kifejezetten andragógiai tudatosságunkat Dr. Kiss Tihamér, debreceni tanítóképző intézeti tanárnak köszönhetjük, aki Piaget tanítvány volt, később a Magyar Piaget Társaság elnöke. Vele sokszor konzultáltunk, mondhatnánk tanácsadónk volt. Annál is inkább, mert ugyanazon középiskolába jártunk, a miskolci református Lévy József gimnáziumba. Persze ő sokkal hamarabb végzett, mint én. Ez érlelte meg bennünk azt az elhatározást, hogy érdemes lenne a népművelés, az ismeretterjesztés – amelynek tágabb értelmezése tulajdonképpen, a mai felnőttoktatás fogalmát is magába foglalta – lélektani, pedagógiai alapjaival komolyabban foglalkoznunk, különösképpen az érdeklődés felkeltésének és ébrentartásának lélektani mozzanataira. Így született meg Dr. Kiss Tihamér tanulmánya a népművelés pszichológiai vonatkozásairól, amely önálló kiadványban is megjelent. Tudomásom szerint az 1960-as években megalakult tanítóképző intézeti népművelési szakkörök a publikációt, még hosszú ideig jegyzetként használták.

Az összefoglaló, szintetikus jellegű módszertani, elméleti sorozataink közül még egy füzetünk érdemel különös figyelmet, amely kompetenciánk, tanácsadó tevékenységünk széles körét bizonyítja, melynek címe, „*Termelési és műszaki propaganda az üzemekben*” volt. A szóhasználat egy kissé riasztóan hat, de abban az időben a munkahelyi képzésnek ez volt a neve. Ma elegánsan „on-job training”-nek is nevezik. Hiába, „tempora mutantur et nos mutamur”. Ebben a kiadványban a műszaki, szakmai ismeretterjesztés teendőit, módszereit foglaltuk össze szakértők segítségével. Az 1953-as június kormányprogram után ugyanis revízió alá került a nehézipar túlzott fejlesztése, és előtérbe került a technikai műszaki színvonal emelése, amelynek szintén megvolt a maga népművelési vonzata.

Elméleti, módszertani munkánk nem volt statikus annyiban, hogy nem csak a fellelt jó tapasztalatokat, eredményeket nép-szerűsítettük, hanem mi magunk is próbáltunk kezdeményezni, kísérleteket folytatni, hogy majd aztán a jó eljárásokat, megoldásokat tovább adjuk, népszerűsítsük. A kiválasztott helyeket többször felkerestük, és a helyi kollégákat, barátainkat tanácsokkal, útmutatásokkal láttuk el. Ennek során a ceglédi járási kultúrházban irodalmi sorozatot rendeztünk, a váci járási kultúrházban az intézmények járási módszertani munkájával próbálkoztunk, és az angyalföldi József Attila (akkor Rákosi Mátyás) kultúrház az általános műveltséget elősegítő népművelési munka kísérleti terepe volt. Ezek közül különösen a ceglédi „projekt” volt eredményes, ahova Sötér István akadémikust több ízben személyesen kísértem el, bizonyítva az irodalmi, olvasóvá nevelés legjobb lehetőségeit, módzóait. A váci kísérlet annyiban volt érdekes, hogy előzményeként tekinthető a később megalakult megyei népművelési tanácsadóknak. Az an-

gyalföldi kísérlet az általános műveltséget elősegítő népművelés munkáskörnyezetben történő „hozzáférésére” nyújtott jó példát, arra, hogy az akkori terminológiával élve, miként lehet „kivinni a kultúrát a munkások közé”. Ebből a megfontolásból épült a József Attila Színház is a XIII. kerületi munkáskörnyezetben.

Ami munkánk mennyiségét illeti, a három év leforgása alatt, mintegy harminc szakmai-módszertani füzetet, kiadványt jelentettünk meg, részben saját kiadásban, részben a Művelt Nép Könyvkiadó útján, ahol kiadványaink gondozója, a Kultúrotthon Vezetők Kézikönyvtára sorozat keretében, Pók Lajos irodalomtörténész volt. Egy-egy kiadvány 1000-1500 példányban jelent meg, és részben az Állami Könyvterjesztő Vállalaton keresztül, ha pénzes kiadvány volt, részben a Megyei Tanácsok Népművelési Osztályai által történt terjesztésük. Fontos bázisainknak tekintettük a járási kultúrházakat, de azt hiszem szerepüket egy kissé túlbecsültük. Felhasználtuk ezen kívül még a korabeli szaksajtót, a Népművelést, és szakszervezeti vonalon a Munka című folyóiratot.

Ami kapcsolatainkat illeti, együttműködtünk a SZOT Kulturális Osztályával, a Népművészeti Intézettel, ott különösen Szerb Klárral, Szerb Antal özvegyével, az intézet szerkesztő munkatársával, továbbá a TIT-tel és pedagógiai tekintetben a tanítóképző intézetekkel, valamint a Megyei Tanácsok Népművelési Osztályaival.

Nemzetközi kitekintésünk elsősorban a szomszédos „szocialista” országokra terjedt ki, de volt tudomásunk a nyugati felnőttoktatásról is, főképpen a skandináv népfőiskolákról. A legkurrensebb népi demokratikus szaklapok a minisztériumon keresztül hivatalból jártak. Így a szovjet népművelés folyóirata, a Kulturnoproszvetivnyelnaja rabóta, a csehszlovák Osvetova Beseda és a lengyel Swietlica. Egyiket sem igazán használtuk, mert a mi folyóiratainkhoz képest túlságosan sematikusak voltak. A szovjet népművelés tapasztalataiból a művelődési célú családi összejövetelek tetszettek, meg a járási kultúrházak módszertani munkája. Persze ott a járás, a rajon, megyényi kiterjedésű közigazgatási egység volt, ezért a járási népművelési intézményeknek nagyobb volt a létjogosultságuk. Többször felkerestem az MSZT (Magyar Szovjet Társaság) archívumát is, de ott sem találtam használható anyagot.

A nyugati felnőttoktatásról, népművelésről (community education), a skandináv népfőiskolákról, az 1946-tól 1949-ig tartó szabadművelődés dán és finn kapcsolatainak utóhatásaként, „már-már” illegálisan szereztünk tudomást. Mint ismeretes, a koalíció idején a VKM (Vallás és Közoktatási Minisztérium) ösztöndíjasokat küldhetett ki Dániába, a népfőiskolák tanulmányozására. Így jutott ki Dániába Dr. Almásy György tanár, volt szabadművelődési felügyelő, aki három hónapot töltött el a helsingöri nemzetközi népfőiskolán. Tőle kaptam angol nyelvű kiadványokat a dán népfőiskolákról. Egyet le is fordítottam a főosztály megbízásából, de különösebb fogamatja nem volt. A British Council 1949-ben szűnt meg, oda, még mint egyetemista jártam, a nagykövetség alagsorában volt elhelyezve.

Az ekkor kibontakozó felnőttnevelés elméletéről, kvázi andragógiáról, csak hallomásaink voltak. A finn Urpo Harva, majd ezt követően Aulis Alanen már kidolgozta elméletét a teljes ember neveléséről, de ez utóbbival csak később, mint UNESCO küldött, a tamperei egyetemen találkoztam. Elismert

szaktekintély volt a prágai egyetemen Pavel Skoda, de csak a híre jutott el hozzánk, akivel 1992-ben együtt voltam egy demokrácia tréningen Manchesterben.

Kiadványainkon és konzultációs tevékenységünkön kívül kisebb, műhelymunka megbeszéléseket is tartottunk a megyékben, járásokban és részt vettünk a művelődési ház igazgatók és népművelési ügyvezetők nyári továbbképzésein, például Vas megyében. Munkánk azonban annyira kiterelődött, hogy szükségesnek éreztük egy országos konferencia megrendezésének. A felgyorsult események hatására mi is demokratizálni akartuk munkánkat, és szakbizottságokat akartunk létrehozni az egyes témakörökben, az adott munkaterület legjobb elméleti és gyakorlati szakembereiből (pl. ismeretterjesztés, üzemi népművelés, ifjúsági munka, stb.). Ez meg is történt, és 1956 október elején országos szakmai-módszertani tanácskozást tartottunk a MOM művelődési házban. Az osztály története ezzel le is zárult, hogy később más formában és intézményi keretek között tovább folytatódik.

Mizserfa kulturális, közművelődési, felnőttoktatási élete

Terepmunkánk egyik színhelye volt Mizserfa. Többször megfordultunk ott, hogy „testközlelől” megismerjük a valóságot és az ismeretlenségből felszínre hozzuk a jó népművelési, mai szóhasználattal élve, felnőttoktatási tapasztalatokat, módszereket. Olvasóink számára ezúttal most azért is választottam ki Mizserfát, hogy e példán, mint „csepp a tengerben”, bemutassam milyen volt a népművelés, felnőttoktatás az „50-es évek” második felében, azaz a júniusi kormányprogram után az 1956-os forradalomig.

Hol van Mizserfa? Ez ízes nevű, akkor kerekén négyszáz lakosú Nógrád megyei bányatelep a térképen aligha található meg. Valóban ráillik erre a salgótarjáni szénmedencében elterült községre, hogy afféle istenhátamögötti hely. Közigazgatásilag sem volt önálló, minthogy Homokterenyéhez tartozott. Mizserfára nem egyszer mégis felfigyelt az ország, mert e hegyek közé ékelt falu Magyarországot naponta százhatvan vagon (!) szénrel látta el. Ezért érdekelt bennünket is. A település a múlt század hetvenes éveiben alakult, ekkor tárták fel az első aknákat az időközben idetelepeült szomszédos községekből és a Liptó megyéből való, többségükben szlovák, német és lengyel származású bányászok.

1953 kora nyarán vetődött fel a gondolat, hogy a községnek új kultúrotthonra van szüksége, amelyet hihetetlen nagy erőfeszítéssel meg is valósítottak. Egy-egy bányaműszak befejezése után 90-100 ember dolgozott az új létesítmény építésén. 200 köbméter földet mozgattak meg. Kicsik és nagyok, fiatalok és öregek egyaránt segítkeztek, és feladatot követeltek. Pontos tervet készítettek az anyaglerakáshoz, kőművesmunkához, szállításhoz, ácsmunkához, stb. Az anyag nagy részét a bányakaszinó lebontásából szereztek, amelynek többszörét annak idején át sem léphették. A falu összeforrt a közös feladatban, a munkában mindenki részt vett, és a tél beálltáig elkészült az új kultúrotthon, de az emberek gondolkodásában is valami új született. E napoktól kezdődött igazán a falu kulturális, művelődési feléledése.

Hamarosan felvetődött azonban a probléma: van ugyan tetszetősen berendezett, fotelokkal, szőnyegekkel, képekkel díszes művelődési otthon, de mit csináljunk benne? Ezért megalakult az intézmény tisztagú vezetősége, hogy dolgozzon ki tervet a község művelődésére. Ezt igényelte a falu lakossága is: „Jó, jó, hogy

az otthon pompás összejövetelel alkalmat, közös rádióhallgatást és szórakozási lehetőségeket biztosít, vannak lapok, újságok is, és ezerkötetes könyvtár, de a tanuláshoz, szellemi gyarapodáshoz többre, másra is szükség lenne. 1952 óta ugyan már rendelkeztek mozival is, és attól kezdve hetenként két előadást tartottak. Az egyiket pénteken, az idegen községbeli, és szombaton a helybeliek részére. De ennél többre vágytak, amelynek kielégítését a művelődési otthontól vártak.

A vezetőség azonban igyekezett felébreszteni az emberekben a művelődési otthonnal szemben támasztott konkrét igényeket is, hogy ne csak általában várjanak tartalmasabb, jobb munkát az intézménytől. Elbeszélgettek a lakosság különböző csoportjaival, és arra kérték őket, pontosabban fogalmazzák meg kívánságaikat, javaslataikat, milyen témájú előadásokra, tanfolyamokra mennének el szívesen. Ennek során azonban azt is tapasztalták, hogy a kevésbé képzett, iskolázatlan emberek nem mindig képesek szavakba foglalni, hogy mire gondolnak, mire kíváncsiak, amikor érdeklődésükről faggatják őket. Ezért egy harminc-negyven címből álló témaválasztékot adtak, és ebből kellett kiválasztani a megkérdezetteknek, hogy valójában mit akarnak. Erre a mozielőadások szüneteit is felhasználták, ahol lényegében a lakosság aktív rétege megfordult. Így állt össze az ismeretterjesztés negyedéves terve, amelynek eredményeként az előadások frissebbek, életszerűbbek lettek, és egy-egy előadáson 70-80 fő vett részt, amely a 400 lakosú község esetében igen jó aránynak számított.

Jelentős érdeme volt a realitásibb ismeretterjesztési, felnőttoktatási tervek kidolgozásában és megvalósításában az előadói munkaközösségnek. A helyi értelmiséget éppen ennek segítségével lehetett a művelődésbe bevonni, a kultúrotthonhoz kapcsolni. Így lett a vezetőség mellett a község művelődésének fontos tanácsadó testülete, amelynek véleményére mindig lehetett számítani. Kilenc tagból tevődött össze, úgymint két tanítóból, két mérnökből, két üzemvezetőből, egy orvosból és a falu párttitkárából. Munkájuk főképpen abból állt, hogy esetről-esetre megbeszéltek, előkészítették és értékelték a negyedéves tervben előírányzott előadásokat (pl. Jókai élete és munkássága, A televízió a jövő rádiója! stb.).

A tapasztalatok alapján a tanulás, a tudás iránti érdeklődést, motívumokat a maslowi modell szerint, egy ötfokú skálán, lehetett meghatározni:

Az első körbe azok az igények tartoztak, amelyek kielégítésétől a saját magukkal, családjukkal kapcsolatos problémákra vártak választ. Ezt a motívumot elégitették ki az egészség megővésével, a nagyobb kereseti lehetőséggel összefüggő szakmai előadások. Ide soroltuk továbbá a szakmával szorosan összefüggő természettudományi előadásokat is.

A második fokozatot alkották azok az affektív, érzellemmel átfűtött ismeretek, amelyek a gyermekevelésre, a szerelemre és házasságra vonatkoztak – és ennek irodalmi megjelenítése.

A harmadik szint már eltávolodott a mindennapiságtól, de a lokalitásnál nem ment messzebb. Ennek az érdeklődésnek feleltek meg a község jelenével, múltjával és jövőjével kapcsolatos témák.

A negyedik fokozatba sorolható volt az ország életét feltáró események megismerésének vágya, a népünk hőseinek küzdelmét ismertető előadások, valamint az időszerű általános belpolitikai és termelési ismeretek, mondhatnánk tehát, hogy a hazafias állampolgár igénye.

Végül csak utolsóként volt megragadható a nagyvilág dolgai iránti érdeklődés. Ennek kapcsán vártak tehát Mizserfa felnőtt bányászai mérsékelt felvilágosítást a nemzetközi élet politikai eseményeiről, a „békeharc” jelenlegi állásáról, de kevésbé érdekelték őket a nemzetközi osztályharc eseményei.

Mizserfán ösztönösen és tudatosan ez a sorrendiség érvényesült, amely egyben a program összeállítóinak ízlését, mentalitását is tükrözte. Lehetett volna nagyvonalúbb tervezés is, de talán jobb volt így. Ezt a gyakorlatiasságot, a mindennapisághoz való közelséget máshol is tapasztaltam. Míg ugyanis a legfelsőbb szintre az erőszakolt átpolitizáltság volt a jellemző, hallgatót a mély, és a falusi színjátszó csoportok népszínműveket játszottak. Az előadásos ismeretterjesztésen kívül a kultúrházban működött még egy nagyobb aktivitást igénylő, folyamatosan tevékenykedő műszaki szakkör, melyet egy bányamérnök vezetett, de rajta kívül a szakmájukat kiválóan értő (ld. „knowledge worker”) aknászok, művezetők is tartottak beszámolót, mutatnak be kísérleteket. Természetesen elsősorban a szénről, a bányagépesítésről és időnként a szovjet tapasztalatokról, hogy „ne érje szó a ház elejét”. Amikor ott jártam, éppen a szén keletkezéséről beszélgettek, és filmet mutattak be a szén történetéről, a bányafa takarékoságáról és a bányaacsolás szabályairól. A filmeket a Szénbányászati Trösztől kapták. A negyedév további előadásai és vitatémái a szakkörben a következők voltak: „A bányagépesítés és annak hatása a termelésben”, „A millse-cundos robbantás a mizserfai üzemekben”, „A mizserfai üzemekre váró jövő évi feladatok.”

A művelődési otthon a szakképzésnek is helyet adott, de ezt a bányavezetőség, illetve a Bányászati Tröszt szervezte. Így időnként a községben, illetve a művelődési intézményben lőmesterei, gépkezelői, elektro-lakatos tanfolyamokat is szerveztek, vízzel egybekötve.

A szabó-varró kör az asszonyok kifejezett kívánságára jött létre, hogy önellátási alapon könnyebben és olcsóbban meg tudják oldani a család ruhajavítási, készítési gondjait, amellyel hogy az összejövetelek a résztvevők társas szórakozási igényeit is kielégítették. Egy-egy foglalkozáson mintegy ötven szabászati, ruhavarrási ismeretekben tanácsokat váró asszony, lány jelent meg, ennek megfelelően a klub hatóköre mintegy 80 főre terjedt ki.

Ha nem is közvetlenül a „kognitív” szférához tartoztak, de a művészeti nevelést, a közösségfejlesztést segítették elő a művelődési otthon művészeti csoportjai, szakkörei. A színjátszó csoport egész estét betöltő darabokat adott elő (időnként a Faluszínházról kaptak segítséget), a zenekar repertoárjában Mozart és Liszt művek is szerepeltek, az énekkar pedig népdalokat, mozgalmi dalokat és madrigálokat tanult be és adott elő. A tánc csoportnak csak hat tagja volt, mert mindig megtizedelte őket a lányok férjhez menése.

A kultúrotthon kezelésében lévő keskeny(filmes)mozi két bányatelepülésen, Mizserfán és Nemtiben játszott, hetenként két-két előadással. Nagy népszerűségnek örvendett, hiszen még nem volt televízió. Az ismeretterjesztő előadásokhoz és a műszaki szakkörhöz a keskeny-filmes mozi nyújtotta a korszerű szemléltetést, és hetenként a gyermekek számára is vetítettek mesefilmeket. Időszakunkban a filmnek, a mozinak a felnőttek-tatásban igen nagy jelentősége volt. Az új filmekért közelharcot vívtak a művelődési otthonok, és a „soros” vetítések rendszerében motoros futár vitte a filmet egyik községből a másikba.

Mizserfának szerencséje volt, mert saját kezelésben volt a mozi, nem kellett egyeztetni a Megyei Moziüzemi Vállalattal.

Növelte a művelődés erejét és hatókörét az 1040 kötetes könyvtár. Az átlagos könyvforgalom havonta 280-300 kötet volt. A könyvtár fejlesztésére havonta 1000 forintot fordítottak. Könyvtári órát hetenként háromszor tartottak: kedden, pénteken és vasárnap délután 5-7 óráig. A hét akna dolgozóit is innen látták el havonta 10-10 kölcsönkönyvvel. Az újonnan beszerzett könyveket először kiállítás formájában tették ki könyvszemlére. Időnként könyvkiállítást is rendeztek, amelyen bemutatották a magyar és világirodalom értékes és szép könyveit. A könyvhét ideje alatt irodalmi előadást is tartottak „Petőfi Sándor élete és munkássága” címmel. A műszaki szakkör számára is gondoskodtak a megfelelő szakkönyvekről. A legnépszerűbb irodalmi alkotások Jókain kívül, Mikszáth, Móricz, Csehov és Gorbátov művei voltak, de Molnár Ferenc „Pál utcai fiúk”-ja iránt is sokan érdeklődtek. Az ismeretterjesztő írások közül az egészségügyi és természetrajzi tárgyú könyveket keresték a legjobban.

1954-ben és 1955-ben a kultúrotthonba járók két kirándulást is szerveztek a rendezvények jövedelméből. Így jutottak el Pestre és Aggtelekre. A mizserfaiak nagy része csak most látta először a fővárost, ezért felejthetetlen két nap volt ez számukra. Megtekintették a múzeumokat, a Várat, nem is szólva a színházi látogatásról. Jól sikerült az aggteleki kirándulás is. Kevésbé volt sikeres a művelődési otthonhoz tarozó munkásszállási ismeretterjesztés ügye. Ahelyett, hogy kötetlen beszélgetéseket tartottak volna a falusi származású, bányában dolgozó fiatalokkal az őket érdeklő témákból, az előadók nem tudtak megszabadulni a prelegáló stílustól. Általában a község vezetői elégedetlenek voltak a szálláson lakók érdektelen magatartásával, de ennek befolyásolására nem mindig a legjobb módszert választották.

Összefoglalva a mizserfai tapasztalatokat, levonhatjuk azt a következtetést, hogy eleven, a lakosság minden rétegét mozgató kulturális élet folyt a községben. A mai értelemben vett felnőttoktatásnak az ismeretterjesztő előadások, a műszaki szakkör, a filmvetítések, a könyvtári munka és az átképző tanfolyamok felelnek meg, amelyek, más eszközök hiányában, monopol szerepet tölthettek be a tanulásban, művelődésben. A tevékenység már kevésbé volt irányatos, ugyanakkor fokozott mértékben a termelés segítségének szolgálatában állt.

A jászberényi előadói munkaközösség tapasztalatai

Míg a mizserfai példa a bányász-község kulturális életének bemutatásán keresztül, benne az ismeretterjesztéssel, felnőttek-tatással, a korabeli munkásművelődésbe nyújtott betekintést, addig a jászberényi előadói munkaközösség tapasztalatai a termelőszövetkezeti és egyénileg dolgozó parasztság körében folyó ismeretterjesztésről, felnőttek-tatásról adnak egy többé-kevésbé hiteles képet, és pedig az 1953-tól 1956-ig terjedő évekről. A főképpen pedagógusokból, tanítóképző intézeti tanárokból, agronómusokból álló előadói munkaközösség azt a célt tűzte maga elé, hogy a begyűjtési kötelezettség eltörlése után, az erről szóló, 1953 őszi kiadott mezőgazdasági határozat szellemében, szakmai segítséget nyújtson az eredményesebb mezőgazdasági munkához, a terméseredmények növeléséhez. A termelőszövetkezeti és az egyénileg dolgozó parasztok ugyanis ezekben a hónapokban megnövekedett termelési kedvvel készítették el gazdálkodási terveiket, és világosabban látták, hogyha jobb

eredményeket akarnak elérni, akkor nemcsak a kapa-kasza nyelét kell megfogniuk, hanem tanulniuk, művelődniük is kell, amelyhez az öreg, nagy tapasztalatú gazdák tudása, másrészt az agronómusok szakismerete, és a mezőgazdasági könyvek olvasgatása egyaránt szükséges.

A dolog természeténél fogva legelső feladatuk a mezőgazdasági határozat alapos és pontos megismerése volt. A határozatnak azonban nem csupán arra a szövegére gondoltak, amely a sajtóban és külön füzet formájában megjelent, hanem sokkal inkább arra a változatra, amely minden község vagy város adottságaihoz készült, rendszerint a tanács mezőgazdasági osztályának összeállításában, mezőgazdasági mérnökök, agronómusok közreműködésével. Ezen konkrét feladatok végrehajtásának a segítésére hívták életre néhány nappal, vagy egy-két héttel később az úgynevezett termelési bizottságokat. Ezért az előadói munkaközösség tagjai az ezt követő időszakban részt vettek a termelési bizottságok értekezletein, és alaposan megismerkedtek azokkal a feladatokkal, amelyhez nekik konkrét szakmai ismeretek nyújtásával segítséget kell adniuk, szaktanácsadást kellett folytatniuk.

A négyesszállásiakat például igen élénken foglalkoztatta a szikes talajok megjavításának kérdése, és szerették volna megtudni, hogyan alakultak ki a Jászság szikes talajai, mikor kezdődött el ez a talajbetegség, és hogyan próbálták ezt gyógyítani. Ezen a ponton állt munkába az előadói munkaközösség, és konkrét talajjavítási technikai ismereteket nyújtott a probléma orvoslására. A tanácsadásban – az előadói munkaközösség felkérésére – részt vett a hatvani cukorgyár megbízottja, aki konzultációs hozzászólásában elmondta, hogy a Hatvántól keletre eső községekben mennyit használt a szikes földeknek a mészisappal való megteretése. Mészisapot pedig szinte korlátlan mennyiségben ad a gyár, mivel a négyesszállásiak a cukorrépa termelésből mindig becsülettel kivették a részüket. Másrészt az előadásokban a szakemberek arra is kitértek, hogyan küszködtek a mai emberek ősei a jó termésért, a minden-napi kenyérért. Ebben a tájtörténeti visszatekintésben jól tudták hasznosítani Fodor Ferenc „A Jászság életrajza” c. nagy monográfiáját, amely a talajbetegségek „gyógyításának” korabeli eljárásait is tartalmazta, napjaink számára is igen tanulságosan. Hasonlóképpen járt el az előadói munkaközösség az öntözéses gazdálkodás bevezetésének, kiterjesztésének népszerűsítésében, eljárásainak konkrét képzésében, oktatásában. Elsősorban az öntözéses kertészetről és takarmánytermelésről tartottak gazdasági számvetést is tartalmazó oktatást és képzést. Azt is megszervezték, hogy a jászberényi fémnyomó- és lemezárugyár erre vállalkozó munkásai vegyenek részt az öntözőcsövek összeszerelésében. Érvelésükben, az eljárások megismertetésében hézgapótló szerepet töltött be a MOKÉP „Öntözéses gazdálkodás” c. filmje, amelyet több helyen is bemutattak. Amennyiben a film az országosan is megnövekedett igények kielégítése miatt nem állt mindig rendelkezésre, meg kellett elégedniük a „Létesítsünk helyi öntözőberendezéseket” c. diafilmmel is, amely jobb híján szintén jó és meggyőző kiinduló alapot szolgált.

A munkaközösség törekedett arra, hogy a jó tapasztalatokat, eljárásokat egyik helyről átvigyük a másikra, hogy tanácsadásuk, képzésük még konkrétabb legyen. Azt tapasztalták ugyanis, hogy a gazdaságok között, legyenek azok termelőcsoportok vagy egyénileg dolgozó parasztok a tapasztalatcserék nem elég intenzívek. E felismerés értelmében tanulmányozták és gyűjtötték össze a jászberényi Kossuth-termelő csoport öntözéses tapasztala-

itait és adták át a Harcos-termelő csoportnak, amelynek területe a Zagyva és a Nagyér mellett feküdt, de még teljesen ismeretlen volt számukra a locsolás. A jászberényi tapasztalatok olyan kiérlelt és meggyőző muníciót adtak, hogy ezzel azokat az egyénileg dolgozó parasztgazdaságokat is végig járták, akiknek földje a Zagyva, Tarna és a Nagyér mellett húzódott.

Ami az egyéni és a közös gazdálkodás közötti tapasztalatcserét illeti, a munkaközösség jóvoltából sokszor megtörtént ennek a fordítottja is, amikor a termelőcsoport tanult az egyéni gazdától. Ilyen volt például a méhészet bevezetése sok termelőcsoportban, amelyet, egy 27 méhcsaládos méhészt példája nyomán vezettek be, akinek állítása szerint egy méhcsalád felér egy hold föld használatával. Ennek tudatában volt Módszertani Osztályunk is, hiszen ezért jelentettük meg egyik kiadványunkat a mezőtúri méhészt szakkörrel, amint erre már korábban utaltunk. Mit sem kell mondanunk, a méhészt mestere szíves örömmel sietett a méhésztet létesítő közösen gazdálkodók segítségére, és hogy ez az egymástól való tanulás létre jött, a munkaközösség kezdeményezésének volt köszönhető. A későbbiek folyamán ez a tapasztalatcsere módszer a két gazdálkodási forma közötti szintet intézményesült.

Szakmai és általános ismeretterjesztő, felnőttoktatási munkájában a munkaközösség a magyar irodalom példáját is felhasználta. Móricz Zsigmond „Gyalogolni jó” riportregényének néhány értékes darabja ugyanis Szolnok megye városainak, községeinek, tanyáinak, parasztjainak életéről szól, és megrázó erővel mutatja be a két háború közötti időszak földet kizsaroló gazdálkodását, többek között a trágyázás tekintetében is. Móricz Zsigmond azt is megírta, hogy a Nagykunságban a trágyázás elmulasztása igen sok tekintetben a nép nagy szegénységének és tudatlanságának volt a következménye. A munkaközösség előadásainak során rámutatott arra, hogy ez vonatkozott a Jászságra is. Magától értetődő volt tehát, hogy a Móricz rajzolta sötét képet a jelen fellendülés biztató helyzete mellé állítsa, amikor a hatóságok arra törekednek, hogy a gazdálkodók olcsón, korlátlan mennyiségben jussanak műtrágyához. Ugyanakkor az istállótrágya helyes kezelésére és felhasználására pedig állandóan tanítják őket, és időben történő felhasználására naponként figyelmeztetik. Móricz Zsigmond művein kívül főleg Szabó Pál „Új föld” és Veres Péter: „Próbátétel” című műveit állították tanulsággul a hallgatóság elé.

Megkezdtek gyűjteni, és bizonyításul, színesítésül előadásaikba, magyarázataikba szőtték a Jászság régi, a nép ajkán élő közmondásait, különösen azokat, amelyek a mezőgazdasági munkára vonatkoznak. A fejtrágyázás és a felültrágyázás mindig időszerű volt, éppen ezért a trágya iránti fogékonyságot növelemlő, igen jó hatásúak voltak az olyan több száz éves megfigyelésen és tapasztalaton alapuló népi bölcsességek, mint: „Termőföldön a jó trágya a gazda”, „Rút a trágya, de szép cipőt ad”, „Sok trágyát kíván a sovány föld”, aki pedig nem trágyázik, „Annak földjét a nyúl trágyázza”. Az állattenyésztés jövedelmezőségéről ismert közmondás: „Mező cseppenti, jóság csurgatja a pénzt.” Ez a mondás a Jászságban így él: „Kalászos cseppent, jóság csurgat”. Ennek új módi változata volt a Jászságban, a munkaközösség megfigyelése szerint: „Kalászos cseppenti, jóság csurgatja, újmódi dönti a pénzt.”

Takarmányozásról szóltak a következő jászági közmondások: „Szájrujl fejik a tehenet”, „Jóságneveléshez tele jászol kell.” Ezen kívül összegyűjtötték a korai vetésre, gyors aratásra vonatkozó jászági közmondásokat is. Valamennyi jászági köz-

mondással, népi bölcsességgel az előadói munkaközösség élénkíteni tudta előadásait, egyben annak mondanivalóját hitelesebbé tette, és közelebb került hallgatóságához.

Átmenetet jelentettek a mezőgazdasági előadások, szaktanfolyamok és az általános műveltséget gazdagító sorozatok között azok az előadások, amelyek a magyar forradalmak és szabadságharcok történetét tárták a hallgatóság elé a Dózsa György felkeléstől az 1848-49-es szabadságharcig, tekintettel arra, hogy ebből a Jászság népe bőven kivette részét.

A Rákóczi- és az 1848-as szabadságharcról szóló előadásokban a munkaközösség tagjai igen szemléletesen és érzékletesen emlékeztek meg a Jászság kedvelt folyójáról, a Zagyváról. Az előadók ugyanis elmondták, hogy Rákóczi katonái 1703 szeptember 21-én foglalták el a szolnoki várat. Ostromukat igen nagymértékben megkönnyítette az, hogy a Zagyva vízállása szeptemberben mindig a legalacsonyabb, így azután a Zagyvának és a Tiszának a torkolatánál épült várat a Zagyva egyszerű átgázolásával könnyen megközelíthették.

Másik jászsági vonatkozás. Következő nagy szabadságharcunk idején 1849. március 9-én zajlott le az ismét döntőjelentőségű szolnoki csata, amelyben éppen a jászsági katonák szorították neki néhány századot a Zagyvának, s mivel a Zagyvában márciusban áll legmagasabban a víz, az osztrákok egy szálíg a Zagyva jeges vizében lelték halálukat. Hogyan függ ez össze az öntözőberendezések építésével? Az előadói munkaközösség rész, de figyelemre méltó következtetésekre jutott, mert az érzelmi nevelés aspektusából közelítette meg a témát. Abból indultak ki, hogy a Zagyva a múltban kétszer is segítette szabadságharcosainkat: egyszer azzal, hogy kevés vizet hordozott medrében, másodszor meg azzal, hogy színültig megtelt. De ez csak véletlen volt, a szabadharcosok csupán az időjárásból adódó helyzetet használták igen ügyesen. Nekünk már sokkalta előbbre kell mennünk – érveltek –, és a feladatunk az, hogy „a Zagyvát az öntözőberendezések megalkotásával mindörökre segítőknek tegyük. Ha duzzasztókkal nyergeljük meg a Zagyvát, és akarunk szerint vezetjük el szomjas földjeinkre, mindörökre meggyökereztetjük tájainkon a jólétet és a szabadságot. Szabadságharcosaink a vérüket hullatták azért, hogy győzzön a forradalmi sereg, nekünk pedig eszünkkel, erőnkkel kell fáradoznunk a bőség napjaiért, és ebbe a munkába a Zagyvát is segítségül kell hívnunk.

Még csak annyit, hogy helytörténeti adatgyűjtésükben szorosán együttműködtek a Jász-múzeummal és a járási könyvtárral. Munkaközösségi összejöveteleiket is a járási könyvtárban tartották.

Végezetül ide is kívánkozik egy összefoglaló.

Miért tetszett nekünk, mint a Népművelési Minisztérium Módszertani Osztályának a jászberényi előadói munkaközösség munkája?

Elsősorban a *módszertani tudatosságuk és elhivatottságuk* miatt. Nem elégedtek meg azzal az általános kíváncsisággal, hogy segítsék a kormány mezőgazdasági határozatának a végrehajtását, hanem igyekeztek „testre-szabott” ismereteket nyújtani, a tapasztalati tudásra építeni, amely ma is érvényes andragógiai, módszertani követelmény. Másodszor azért, mert a hivatalos politikai felfogás ellenére nem tettek különbséget termelőszo-
vetkezetek és egyéniileg gazdálkodók között, sőt segítettek az egymás közötti tapasztalatcserét. Harmadszorban azért, mert építettek a helyi hagyományokra, történelmi eseményekre, szoká-

sokra, és ezzel hitelesebbé tették mondanivalójukat, érzelmekre is hatottak, irodalmi élményt is nyújtottak.

Epilógus

Az október 23-a utáni egyik napon Mikó Zoli azzal jött vissza az osztályra a minisztérium Forradalmi Bizottságának üléséről, hogy a Népművészeti Intézetet Népművelési Intézetté fogják átalakítani, a Bizottság javaslata alapján. Ha ez mihamarabb megvalósul, várható, hogy minket is áthelyeznek a Corvin tér 8. alá, és ezzel mi leszünk az a bizonyos „kibővített hatáskör”. Ebből ugyan nem lett semmi, ahogy ezt a miniszter szobájában megbeszéltek, de szellemiségében, felfogásában és részben módszereiben az osztály mégis az 1957 áprilisában megalakult Népművelési Intézet előzményének tekinthető, amelynek hatóköre nemcsak az amatőr művészeti mozgalomra terjedt ki, hanem a mai értelemben vett közművelődés egészére.

Én, személy szerint 56 karácsonya után kerültem át az intézetbe, ahol Széll Jenő fogadott kitörő örömmel (öt később tartóztatták le). Több ruháskosár anyagot is átvittem az intézet gépkocsiján, amelyet az épület pincéjében kellett elhelyeznem, vajon mi lett vele?

A transzplantáció azért nem ment könnyen. A forradalom után igaz, volt egy lélegzetvételnél szélcsend, amikor még az új hatalom nem ért rá, hogy sorainkat újrarendezze, és 1957-ben megalakult a „Népműveléstudományi Osztály”, amelynek vezetője a szabadművelődési korszakból ismert Dr. Szatmáry Lajos lett. Németh László is írt róla az Égető Eszterben. A népfőiskolák is bontogatták szárnyukat, emlékszem még egy néhány soros útmutatót is írtam. Ez az átmenet azonban nem tartott sokáig, míg végül is az 1960-as években vált valóra az, amiről a minisztériumi határozat szólt, és amely a minisztériumi kezdeményezés folytatásának volt tekinthető. Persze más formában, nagyvonalúbban, de a szándékok lényegében ugyanazok voltak. Majd végül is az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején teljes apparátussal, tudományos kutatásokkal, szakmai továbbképzésekkel, módszertani részleggel létre jött a „non-formális szféra” teljes infrastruktúrája, amelynek genezise reformgondolatokban, innovációban, kreativitásban megint csak a Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztályának 1953-tól 1956-ig működő Módszertani Osztálya volt.

